

הלל ביום העצמאות לשיטת הרמב"ם אלחנן מנצור

ראשי פרקים:

1. מדוע אין אומרים הלל בפורים
2. טעם אמירת הלל בחנוכה
3. אמירת הלל כהודיה – כשאין מגילה
4. האומר הלל – מחרף ומגדף?
5. האם יש לומר הלל בברכה
6. דברי סיום

במאמר זה באתי לברר, לאור שיטת רבנו הרמב"ם עמוד ההוראה¹, האם אפשר לתקן בזמן הזה חג ולגמור בו את ההלל; כשהנפקא-מינא בדורנו היא כמובן ליום העצמאות וכן ליום ירושלים². חשוב לציין שמאמר זה לא בא לפסוק הלכה למעשה, וכל אחד ינהג כאביו או כפי שרבו יורה לו, ו"נהרא נהרא ופשטיה".

מדוע אין אומרים הלל בפורים

בפתח הלכות מגילה וחנוכה, כתב הרמב"ם: "קריאת המגילה בזמנה מצוות עשה מדברי סופרים, והדברים ידועים שהיא תקנת נביאים..."³. מהר"י קאפח, בפירושו על

¹ כלשון מרן הבית יוסף (או"ח סימן ג). ראה עוד בשו"ת אבקת רוכל (סימן ל"ב), שם כינה את הרמב"ם "גדול הפוסקים". אף הרמ"א בתשובותיו (שו"ת הרמ"א סימן י"ז) קרא לרמב"ם "עמוד התורה".

² לאורך המאמר, כשאזכיר את יום העצמאות, כוונתי גם ליום ירושלים.

³ הלכות מגילה פרק א' הלכה א'. ראה גם מגילה י"ד ע"א: "תנו רבנן, ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה, חוץ ממקרא מגילה".

אתר⁴, דייק על פי בעל 'ידי אליהו': "ומ"מ למדנו מדברי ה'ידי אליהו' שאין ב"ד או חכמים רשאים להתקין מועדים, חגים וזמנים אלא עפ"י נביאים". כלומר, כשם שנביאים הם שתיקנו את קריאת המגילה וחג הפורים, כך גם להבא – הדבר נתון ביד נביאים בלבד. כמו כן, בהלכות חג הפורים נקבע שאין אומרים בו הלל, ובגמרא מובאים שלושה טעמים לכך⁵:

א. הנס היה בחו"ל, ואין אומרים הלל על נס שאירע בחו"ל.

ב. משום שקריאת המגילה היא במקום ההלל (רב נחמן).

ג. "אכתי עבדי אחשורוש אנן" (רבא).

בין הטעמים הללו, הכריע הרמב"ם כרב נחמן: "ולא תקנו הלל בפורים, שקריאת המגילה היא ההלל"⁶. מכאן דייק מהר"י קאפח⁷, שבכל דור ודור כאשר עם ישראל נגאלים ממיתה לחיים, לא יאמרו הלל, אלא יחברו נוסח מעין מגילת אסתר. כך הוא הסברו לכך:

"שהיה ביד החכמים והנביאים שתקנו את המגלה אמות מידה ידועים וקבועים אמתי לומר אותו ההלל, וכיון שחז"ל הקפידו והחמירו שלא לומר אותו ההלל שלא במקומו ושלא בזמנו כדלקמן, לפיכך לא מלאם לבם לתקן אמירת אותו ההלל. אלא ניסחו וחברו הלל משלהם לאמרו היום, וזוהי המגילה. וזוהי כוונת רבנו במה שפסק כאן כדברי רב נחמן. וכך לדורות, אם מי שהוא יראה לו שנגאל ממות לחיים ומשעבוד לגאולה וכיוצא, אין שום מניעה שיחבר נוסח מעין מגלת אסתר, ויאמר כשירה, ואם תרצה אמור – כהלל. כי חז"ל החמירו אד באמירת ההלל הידוע בכל עת ומצוא... מעתה, כל דור, צבור וקהל הקובעים חג, זמן ומועד, רשאים לתקן שיר חדש על הגאולה ועל התמורה, וצריכים לנהוג זהירות בחומרי חז"ל קדושי עליון"

כהמשך לכך כתב מהר"י קאפח, אודות תקנת הלל בזמננו, שהרי זה בכלל מחרף

ומגדף:

"מה שאמרו חז"ל מחרף ומגדף וכו', ופס"ר בפ"ג מגילה ה"ו טעמא דרב נחמן קריאתה זו הלילא. כוונתו, כיוון שמנעו חז"ל אמירת ההלל הידוע תקנו הלל משלהם והיא המגילה. ומיניה דלדורות על הניסים שיעשו להם יחברו מגילה והיינו

⁴ שם, אות ב', וראה עוד הסברו של בעל 'דברי ירמיהו' (על 'ידי אליהו' שם).

⁵ מגילה י"ד ע"א, וראה עוד ערכין י' ע"ב.

⁶ הלכות חנוכה פרק ג' הלכה ו'.

⁷ שם, אות כ'.

הלילא. ואינם רשאים לומר אותו הלל מחוץ לימים הקבועים לו, ולפיכך נאמרת גם בלילה שאינו זמן הלל זולת על אכילת פסחים⁸ אם כן, לפי דברי מהר"י קאפח, בשיטת הרמב"ם, נראה שאין לתקן בזמננו אמירת הלל ביום העצמאות⁹, וזאת משלש סיבות:

א. כדי לתקן חג יש צורך בנביאים.

ב. הרמב"ם פסק כרב נחמן ש"קריאתה זו הלילא", ומכאן שאין בכוחנו לתקן אמירת הלל.

ג. כך עולה מדברי חז"ל "כל האומר הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף"¹⁰.

לכן, כפי שכתב מהר"י קאפח, הרוצה להודות לקב"ה על ישועה והצלה יכול לתקן שיר או מגילה ליום העצמאות, אך לא יאמר הלל. אולם לענ"ד, אחרי מחילה מכת"ר זצ"ל, האמת יורה דרכו שאף לדעת הרמב"ם, חכמים שבדור רשאים ואף צריכים לתקן חג על כל הצלה וישועה ממוות לחיים או משעבוד לגאולה, ולגמור בו את ההלל – כפי שנוכיח להלן.

טעם אמירת הלל בחנוכה

מהר"י קאפח כתב על פי ה'ידי אליהו' בהלכות מגילה שיש צורך בנביאים כדי לתקן חגים ומועדים; אולם נראה שדעה זו אינה נכנסת בדעת הרמב"ם כלל, שאם לא כן כיצד תיקנו חז"ל את חג החנוכה? הרי אלו שתיקנו חג זה היו חכמים ולא נביאים¹¹, ואף על פי כן תקנוהו, ואף קבעו לגמור בו את ההלל בברכה¹². וכך כתב הרמב"ם: "ומפני זה התקינו החכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים אלו... ימי שמחה והלל"¹³. ודוק, שכן פירש גם מהר"י קאפח על אתר: "כיוון שתקנו בהן חז"ל הלל, ובו נאמר זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, לכך כת"ר [=כתב רבנו] ימי שמחה..."¹⁴. נמצאנו למדים שחז"ל – היינו

⁸ הלכות תפילה פרק ז' הלכה י"ב, אות ל"ג.

⁹ חשוב לציין אגב הזכרת מהר"י קאפח ויום העצמאות, ששיטתו אכן היתה שלא לומר הלל ביום זה, אולם הוא לא היה אומר תחנון ביום העצמאות ויום ירושלים, כדי להודות לקב"ה (ספר הזיכרון [למהר"י קאפח] עמ' 63), ולפי השמועה אף היה עושה בהם "ג'ע'לה" (כעין סעודת מצווה והודיה)

¹⁰ שבת קי"ח ע"ב.

¹¹ ראה שבת כ"א ע"ב, ורש"י במגילה י"ד ע"א ד"ה חוץ ממקרא מגילה.

¹² ראה ערכין י' ע"א, וכן פסק הרמב"ם (הלכות מגילה פרק ג' הלכה ה').

¹³ הל' חנוכה פ"ג ה"ג.

¹⁴ רמב"ם שם, אות י'.

החכמים שבאותו דור – הם שתיקנו את חג החנוכה, וקבעו לגמור בו את ההלל בברכה. אם כן, לפי דברי מהר"י קאפח בהלכות מגילה, כיצד היה בכוחם של החכמים שבאותו דור לתקן את חג החנוכה, וכל שכן לקבוע בו הלל – שהרי בזמנם לא היו נביאים?

אכן, אם נשאל מניין היה לחכמי אותו דור לקבוע חג על נס החנוכה, הרי זה מפורש בגמרא: "אמר רב יהודה אמר שמואל... והלל זה מי אמרו? נביאים שביניהן תקנו להן לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן, וכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן"¹⁵. מגמרא זו עולה שהנביאים בעצמם תיקנו שעל כל ישועה מצרה יכולים החכמים שבאותו דור לתקן הלל ולומר שירה¹⁶, וכפי שמוכח מחנוכה. אם כן, כיצד אפשר לומר שרק נביאים רשאים מעתה לתקן חג?

לכן נראה לענ"ד שמה שכתב הרמב"ם בהלכות מגילה "והדברים ידועים שהיא תקנת נביאים", אינו כדי ללמד שרק נביאים רשאים לתקן חג, אלא כוונתו לכך שפורים היה עדיין בתקופת הנביאים¹⁷. הסיבה שהרמב"ם הדגיש שקריאת המגילה היא מתקנת נביאים – היא כדי לחזק את תוקפה: שהיות שהיא "מדברי סופרים", כלומר מדרבנן¹⁸, ועוד שאין אומרים בה הלל אלא היא-ההלל, והעם לא רגילים בכך, לפיכך עלולים לבוא ולזלזל בה – לכן הדגיש הרמב"ם שהיא מתקופת הנביאים והם אלו שתיקנוה.

אמירת הלל כהודיה – כשאינ מגילה

בדבר מה שדייק מהר"י קאפח ממה שהרמב"ם פסק כרב נחמן "קריאתה זו הלילא", שמעתי הבא לקבוע חג על הצלתו ממיתה לחיים וכדומה אינו יכול לומר הלל, אלא עליו לתקן נוסח כזה או אחר כעין מגילת אסתר: אף זאת יש לדחות ממה שקבעו חז"ל לומר הלל ממש בחג החנוכה, כנ"ל – ולא תיקנו לקרוא בו בספרי החשמונאים (מגילת חנוכה), בני

¹⁵ פסחים ק"ז ע"א, וראה רש"י שם (ד"ה ועל כל צרה שלא תבא), "כגון חנוכה". ולנראה לענ"ד לומר שרש"י הזכיר רק חנוכה ולא פורים, כדי לומר שאף על פי שחנוכה לא היה בתקופת הנביאים, בכל זאת יש לומר בו הלל כמו בפורים (אמנם ראה דברי החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"ב סי' י"א, שפירש זאת בעניין אחר).

¹⁶ זאת משום שהנבואה נפסקה בתחילת בית שני (ראה סוטה מ"ח ע"ב). וכן הוכיח מו"ר הגר"ד ליאור שליט"א, מדברי רש"י (תענית כ"ח ע"ב ד"ה דמפרסם ניסא), שההלל הנאמר בחנוכה הוא מתוקף תקנת נביאים זו (ראה בקונטרסו 'יום העצמאות ויום ירושלים', תשס"ט, עמ' 53).

¹⁷ שכך חז"ל נחלקו מיהו הנביא "מלאכי" – מרדכי או עזרא, וכן נאמר שם "התך זה דניאל"; מגילה ט"ו ע"א.

¹⁸ ראה דברי מהר"י קאפח (על הרמב"ם הלכות שבת פרק א', אות ט"ו, וכן בהלכות אישות, הקדמה, אות ה'), שכל מקום שכתב הרמב"ם "מדברי סופרים" כוונתו לדרבנן ולא דאורייתא.

חשמונאי) וכדומה¹⁹. ואדרבא, כוונת דברי רב נחמן "קריאתה היא הלילא" הוא שכיוון שבפורים זכינו ויש לנו מגילה שנכתבה על ידי הנביאים והיא אחת מכ"ד כתבי הקודש²⁰, לכן אין לנו צורך באמירת הלל, שהרי קריאת המגילה היא ההלל היותר גדול. אולם בחנוכה, כשאין לנו מגילה מאת הנביאים, קבעו חכמים לומר הלל שלם – וכן דרך ההודאה לדורות, כפי תקנת הנביאים.

אולם עדיין קושיתו של מהר"י קאפח קושיא היא – מדוע הרמב"ם פסק כרב נחמן ולא כשתי הדעות האחרות בגמרא? בשאלה זו עסק רבי אהרן אלפנדרי בפירושו על הרמב"ם 'מרכבת המשנה'²¹; ולכאורה תימה על מהר"י קאפח, שנהירין לו כל שבילי מפרשי הרמב"ם ובכללם רבי אהרן אלפנדרי²², שלא התייחס כאן לדבריו הללו. אף שהדברים ארוכים, מפני חשיבותם לענייננו אביאם בשלמותם:

"איכא למידק, דמאחר דבפ"ק דמגילה ובפ"ב דערכין נאמרו ג' טעמים לזה, חד ברייתא דמשנכנסו לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה, ורבא אמר הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה, ורב נחמן אמר קריאתה זו הלילא, למה בחר רבנו [=הרמב"ם] ז"ל בטעם רב נחמן מזולתו? בשלמא טעמא דמשנכנסו לארץ, יש מקום לומר שדחאו רבנו ז"ל משום דרבא ורב נחמן פירשו בברייתא – משגלו חזרו להכשרן הראשון. אך נשאר לנו טעמייהו דרבא ורב נחמן, ולמה בחר יותר בטעם רב נחמן, ובפרט דרבא איהו מאריה דתלמודא כנודע?

ונ"ל על צד הדוחק, דכיוון דבערכין הקשו לרב נחמן מהברייתא משנכנסו לארץ וכו', ולא הקשו לרבא, ש"מ דס"ל דטעמא דרב נחמן מסתבר טפי, ומשום הכי הביא רבנו ז"ל טעמא דרבא. ומורי הרב ז"ל כתב, שלהיות שרבנו ז"ל עיניו יחזו ברייתא דערבי פסחים, שחכמים שהם הרבים אומרים שנביאים תקנו אותו לישראל שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם ולא מפלגי כלל כשהם בגלות לשאינם בגלות – ש"מ דס"ל דבכל גוונא יאמרו אותו. וטעמא דשפיר מצינן למימר עבדי ה' ולא עבדי האומות עם שאינו בגלות, דמאחר שאין לאומות קנין

¹⁹ ראה דברי מהר"י בפירושו לסידור 'עץ חיים' ח"א (דף קס"ג ע"א), שיש הנוהגים לקרוא מגילה זו בשבת חנוכה. ראה גם בקונטרס 'בא אורך' (נדפס בסידור 'בית מלוכה' עמ' רמ"ד), שכתב: "והיה מקום לדייק שהלל ומגילה היינו הך, כשם שזה צריך רמז אף זה צריך רמז – בפשטות יש לפרש כוונת הגמ' דבתר דהתיקנו מקרא מגילה תו לא בעינן הלל, כי כבר יצאו ידי חובת פרסום הנס והודאה". ראה עוד בשו"ע המקוצר לגר"י רצהבי, ח"ג עמ' רע"א.

²⁰ ראה בבא בתרא ט"ו ע"א.

²¹ על הרמב"ם, הלכות מגילה שם. יש להדגיש שאין מדובר בפירוש 'מרכבת המשנה' המפורסם לר' שלמה אב"ד חעלמא.

²² אותו הזכיר בין רשימת המפרשים שעבר על חיבוריהם; ראה במהדורתו כרך זמנים ח"א עמ' תשפ"ז.

הגוף כנודע, עבדיו יתברך אנחנו ולא עבדי אומות העולם; ומאחר שכן ממילא אידחי ליה טעמא דרבא, וטפי מסתברא טעמיה דרב נחמן. עכ"ל מורי הרב זלה"ה" אם כן, נמצאנו למדים שהרמב"ם פסק כרב נחמן מפני ההכרח – כיוון שנראה מן הגמרא בכמה מקומות שהעדיפה דווקא את הטעם הזה – ולא משום שהוא סובר שאי אפשר לתקן הלל אלא על פי נביא; שהרי כאמור, חכמים תיקנו אמירת הלל בחנוכה באמצע ימי בית שני, לאחר שפסקה הנבואה²³.

עוד נראה לענ"ד לפרש את דעת הרמב"ם בהתאם לדברי רש"י, שכתב: "וקריאת המגילה שבח הוא, שמפרסמין את הנס והכל מקלסין לקב"ה"²⁴. לפי זאת נראה לומר שהרמב"ם פסק כרב נחמן כדי לומר לנו שאף על פי שאין לנו אומרים את ההלל שחיבר דוד המלך, שכל מטרתו היא לשבח ולהלל את מי שאמר והיה העולם, מכל מקום "קריאתה זו הלילא" – כלומר, על ידי קריאת המגילה אנו מפרסמים את הנס הגדול, ועל ידי כך אנו משבחים ומפארים ומעריצים את מלך המלכים הקב"ה.

האומר הלל – מחרף ומגדף?

אודות מה שכתב מהר"י קאפח שאין לתקן הלל משום מחרף ומגדף וכו', אחרי מחילת כת"ר זצ"ל נראה לענ"ד שיש חילוק בין יחיד הקורא כל יום לבין ציבור שמתקן הלל על פדות מצרה שבאה עליו. זאת יש לדייק מן הגמרא עצמה שעליה הסתמך מהר"י קאפח: "אמר ר' יוסי, 'יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום'. איני? והאמר מר, 'הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף!' כי קאמרינן – בפסוקי דזמרא"²⁵. טעמים רבים נאמרו במפרשים להסביר מהו עניין מחרף ומגדף שכאן²⁶, ונביא מקצתם:

²³ ובתשובות 'מעשה נסים' לרבי אברהם בן הרמב"ם, סימן א' (נדפס לראשונה, בתרגום מערבית, בסוף ספר המצוות מהדורת פאריס תרכ"ז, ושוב בתרגום שונה בספר המצוות מהדורת פרנקל עמ' תקמ"ב), דחה דברי מי שרצה לומר שאמירת הלל בחנוכה היא חיוב דאורייתא, אבל מבין דבריו נשמע שאפשר לומר הלל "בכל יום שהראה בו ה' יתעלה לישראל עזרתו ועשה להם בו ישועה", אף שכמובן אין זה חיוב מן התורה (עיי"ש היטב). אמנם ראה בשו"ת חתם סופר או"ח סי' ר"ח, הסובר שחיוב הלל בחנוכה הוא מן התורה, אך אין כן דעת הרמב"ם, שכתב במפורש שהלל בחנוכה מדרבנן (ראה ספר המצוות כלל א', ואכמ"ל).

²⁴ מגילה ד' ע"א ד"ה יזמרך כבוד.

²⁵ שבת קי"ח ע"ב. אגב אורחא: רש"י (שם, ד"ה פסוקי דזמרא) פירש שהכוונה לשני מזמורים בלבד, "הללו את ה' מן השמים" (תהילים פרק קמ"ח) ו"הללו אל בקדשו" (תהילים פרק ק"ז); וכן ראה במהרש"א (שם, ד"ה מחרף). אולם הרי"ף (בשבת, דף מ"ד ע"א) והרמב"ם (הלכות תפילה פרק ז' הלכה י"ב) פירשו שהכוונה מ"תהלה לדוד" (פרק קמ"ה) עד סוף ספר תהילים, וזאת כמפורש במסכת סופרים (פרק י"ח הלכה א'), שהכוונה לששת המזמורים הפותחים ב"הללו י-ה". וכן הביא הטור (סי' נ"א), והבית יוסף הביא את שתי הדעות (סוף סימן נ'), והכריע

- א. רש"י פירש: "זוה הקוראה תמיד בלא עֵתָה, אינו אלא כמזמר ומתלוצץ"²⁷.
- ב. המאירי מביא שלושה טעמים לדבר. הטעם הראשון: "וכל שקובעו בכל יום דומה כמי שאין לו לצעוק ולהתפלל לזמן העומד"²⁸ או להבא, ועל דבר זה קורא מחרף".
- ג. הטעם השני שמביא המאירי: "מתוך שאומרו תמיד ושלא בטעם, אינו מרגיש להתעורר עליו ביום שנקבע בו להודאה על הניסים שארעו בהם, ויבא מזה להכחיש בהם"²⁹.
- ד. הטעם השלישי שמביא המאירי: "מתוך שגירותו ורגילותו אינו מכין בו..."
(עיי"ש)

לענ"ד נראה שלפי כל הטעמים הללו אין להביא ראיה מעניין זה לעניין תיקון אמירת הלל כהודיה על פדות וכדומה (כגון יום העצמאות); שכן מה שאמר התנא ש"הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף" כוונתו דווקא ביחיד, שאומר הלל בכל יום – אולם ציבור הנעשה לו נס ורוצה לתקן יום של שמחה והלל כדי להודות להלל לשבח לפאר ולרומם את הקב"ה, רשאי אף לדעת התנא³⁰. כך מוכח מלשון הגמרא, שבעניין זה דיברה בלשון יחיד – "כל הקורא"³¹ – ואילו בעניין קביעת הלל לדורות, דיברה בלשון רבים: "תקנו להן לישראל שיהיו אומרים אותו..."³².

לכתחילה כדעה שהם שישה מזמורים, אלא שבשעת הדחק אפשר לסמוך על הדעה שהם שני מזמורים (שו"ע סי' נ"ב סעיף א').

²⁶ מלבד הטעמים שנוצטט להלן, ראה ברמב"ן סוף פרשת בא, ובמהרש"א שבת ק"ח ע"ב (ד"ה מחרף), ובמשך חכמה על ויקרא כ"ו ד'; וכן במהר"ל גבורות ה' פרק ס"א, ואביא לקמן. [הערת מערכת: דברי ר' יוסי כשלעצמם, שלא אליבא דהלכתא, ניתנים להתפרש כמוסבים על ההלל ממש – ושוברו בצידו שאינו יכול לאומרו בכל יום משום שהדבר נחשב כמחרף ומגדף; שאם לא כן, הרי היה ביכולתו להגיד פסוקי דזמרה בכל יום, ומדוע אמר "יהא חלקי"].

²⁷ שבת שם, ד"ה הרי זה מחרף ומגדף.

²⁸ כלומר זמן ההווה.

²⁹ ראה גם ברא"ה על הרי"ף, ברכות ל"ד ע"א.

³⁰ וראה ברמב"ם הלכות חנוכה פרק ג' הלכה ג': "התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו... ימי שמחה והלל" וכו'. ראה עוד בשו"ת יביע אומר ח"א או"ח סי' ל"ה, שבמי שאומר הלל על נס פעם אחת בשנה, לא שייך לומר "הרי זה מחרף ומגדף".

³¹ אף הראשונים על סוגיה זו דיברו בלשון יחיד ולא רבים, ושוב משמע שלדעתם הכוונה דווקא ביחיד.

³² פסחים ק"ז ע"א. אמנם ראה במאירי (שם), שאף יחיד יכול לקבוע הלל לעצמו באותו יום שנגאל, ורק אין לברך עליו.

עוד נראה לומר, לענ"ד, שהחשש של "מחרף ומגדף" כלל אינו שייך בציבור, כיוון שטבע הציבור הוא שאחד מעורר את השני ומחזקים "איש את רעהו"³³, ועל ידי כך מרוממים ומשבחים את הקב"ה ולא יגיעו חלילה לידי חירוף וגידוף, מה שאין כן ביחיד. יתרה מכך נמצא בדברי המהר"ל מפראג, שביאר שדווקא האומר הלל כדבר שבשגרה, בכל יום, הריהו מחרף ומגדף, מה שאין כן האומרו בהזדמנות מיוחדת על נס מיוחד³⁴:

"והגומר הלל בכל יום, נראה שהוא אומר שבכל עת הקב"ה מנהיג עולמו בדרך נס, וא"כ למה הצדיקים בצרה והרשעים בטובה ואינו מאבד הע"ז מן העולם, וא"כ ח"ו אין ביכולתו – וזהו חירוף וגידוף וכו'. אבל האומר הלל בזמנה, אומר שהעולם נוהג כמנהגו רק בזמנים מיוחדים ובדבר מיוחד, לא לכל דבר משנה הטבע רק העולם כמנהגו נוהג, והקב"ה מחדש ניסים בזמן מן הזמנים – וזהו שבח לו"

האם יש לומר הלל בברכה

עד כה ראינו שאף לפי הרמב"ם יש לומר הלל כהודאה על ישועת ה'; עתה עלינו לברר האם יש לומר את ההלל בברכה, או ללא ברכה. בגמרא מובא: "אמר ר' שמעון בן יהוצדק, שמונה עשר ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל... ושמונה ימי חנוכה"³⁵, וכן פסק הרמב"ם, שיש לגמור את ההלל בכל ימי החנוכה³⁶, והוסיף וכתב: "כל יום שגומרים בו את ההלל, מברך לפניו"³⁷. אם כן, הרמב"ם פוסק שבכל יום שבו אומרים הלל שלם, יש לברך לפניו³⁸. מכאן נלמד שבכל דור ודור, אם החכמים תיקנו לומר הלל שלם על ימים של הצלה וישועה – כפי שהוכחנו לעיל – יש לברך לפני אמירתו, כמו בחנוכה.

לכאורה אפשר להקשות על כך – הרי פסק הרמב"ם שלא ניתן להוסיף ברכות: "ברכות אלו, עם כל שאר כל הברכות הערוכות בפי כל ישראל, עזרא הסופר ובית דינו תקנום"³⁹, אין אדם רשאי לפחות מהם ולא להוסיף עליהם"⁴⁰. ואם כן איך ייתכן לברך על הלל

³³ ראה למשל ברמב"ם, הלכות חמץ ומצה פרק ב' הלכה ג': "אין קובעין מדרש בסוף יום י"ג [בניסן]", מפני בדיקת חמץ, ובפרוש 'משרת משה' [עטייה] ביאר שם שזהו דווקא ביחיד, אבל לציבור מותר ללמוד בסוף י"ג, "כיוון דמדכרי אהדדי"; וראה עוד בבאר היטב או"ח סימן תל"א ס"ק ד'.

³⁴ גבורות ה' פרק ס"א, וראה עוד בחידושי אגדות שבת עמ' נ"ח (במהדורה הנפוצה).

³⁵ ערכין י' ע"א.

³⁶ הלכות חנוכה פרק ג' הלכה ה'.

³⁷ שם הלכה י', וראה סוכה ל"ט ע"א, וכן מסכת סופרים פרק כ' הלכה ט'.

³⁸ וראה שם (הלכה י') לגבי ברכה שאחרי ההלל, התלויה במנהג המקום.

³⁹ ראה ברכות ל"ג ע"א.

⁴⁰ הלכות קריאת שמע פרק א' הלכה ז' (הלכה ח' במהדורת מהר"ק).

שיתקנו חכמים באחד מן הדורות? אך לענ"ד נראה פשוט שכוונת הרמב"ם היא שאסור לתקן נוסח ברכה חדש, על דבר שלא קבעו חז"ל לברך עליו; ואילו בנידון שלנו הרי חז"ל הם שקבעו לקרוא את ההלל בימי הודאה על גאולה – "תקנו להן לישראל שיהיו... אומרים אותו על גאולתן" – וכאמור פסק הרמב"ם שבכל יום שגומרים בו את ההלל יש לברך לפניו. כלומר, הברכה על ההלל בימי הודאה כגון יום העצמאות, אף היא כפי תקנת חז"ל, ואין זו הוספה אסורה⁴¹.

אמנם יש אומרים שחייב הלל הוא רק בנס שנעשה לכל ישראל, ואם נעשה רק לחלקם הרי זה כנס ליחיד⁴², אולם נראה שאין מכאן סתירה בענייננו לפי דעת הרמב"ם, שלימד שליושבי ארץ ישראל יש מעמד מיוחד: "לפי שבני ארץ ישראל הם אשר נקראין קהל, וה' קראם כל הקהל, ואפילו היו עשרה אחדים, ואין חוששים למי שזולתם בחוצה לארץ..."⁴³. כלומר, שאפילו רק עשרה יהודים הנמצאים בארץ ישראל, קרויים "כל הקהל" – וכל שכן כאשר החלק הגדול של עם ישראל יושב בארץ ישראל, שאין לך קהל יותר גדול מזה, ונחשבים ככל ישראל⁴⁴.

דברי סיום

מכל האמור נתבאר היטב שאף לשיטת הרמב"ם, החכמים שבכל דור ודור רשאים לקבוע חג על הצלה וישועה⁴⁵, ואף יש בידם לתקן לגמור את ההלל בברכה, בדומה לחנוכה⁴⁶ – וכך הוא ביום העצמאות.

⁴¹ אין להקשות על כך מהגמרא האומרת שבטלה מגילת תענית (ראש השנה י"ח ע"ב), שכן נחלקו האמוראים בגדר העניין, ואמר רב יוסף: "שאני חנוכה, דמפרסם ניסא", כלומר שאין לומר שאף חג החנוכה בטל יחד עם המועדים האחרים שבמגילת תענית, כי אינו רק הודיה אלא גם פרסום הנס – ואיך לך נס יותר גדול משיבת עם ישראל לארצו בדורנו, לנגד כל אומות העולם.

⁴² כמסקנת התוספות סוכה מ"ד ע"ב ד"ה כאן במקדש: "דכי ליכא כל ישראל אין גומרין אותו אלא באלו הימים... כי ליכא כל ישראל, קרי ליה יחיד", וכן הביא בשו"ת יביע אומר ח"ו או"ח סי' מ"א בשם בה"ג ועוד.

⁴³ פירוש המשניות, בכורות פרק ד' הלכה ג'.

⁴⁴ ראה עוד פירוש המשניות הוריות פרק א' הלכה ה', וכן רבנו מנוח וכסף משנה בהלכות ברכות פרק י' הלכה י"א.

⁴⁵ כמובן שאין הכוונה לחג שיש בו איסור מלאכה, דומיא דחג מדאורייתא; באמרנו "חג" כוונתנו שיש לשמוח בו יותר משאר ימות השנה. ראה במגילה ה' ע"ב, דיון אם חג הפורים אסור בעשיית מלאכה; למסקנה הכריעה הגמרא שמוותר בעשיית מלאכה, ורק אסור בהספד ותענית, וכן פסק הרמב"ם (הלכות מגילה פרק ג' הלכה ג'). ראה עוד ברש"י שבת כ"א ע"ב (ד"ה ועשאוּם יו"ט בהלל), ובשו"ע ורמ"א או"ח סי' תרצ"ו.

אסיים בדברי הרמב"ם ב'מורה נבוכים', בדבר גדולת מידת הכרת הטוב לקב"ה⁴⁷:

"ושני החגים הללו יחד, כלומר סוכות ופסח, מלמדים רעיון ומידות... והמידות הם שיהא האדם זוכר תמיד ימי הרעה בימי הטובה⁴⁸, כדי שתגדל תורתו את ה' ותושג לו הענווה ושפלות הרוח. ולכן יאכל מצה ומרור בפסח, כדי לזכור מה שארע לנו. וכן יצאו מן הבתים וישבו בסוכות, כדין שעושים העולים שוכני המדברות והיערות, כדי לזכור שכך היה מצבנו לפנים... ועברנו מזה לשכון בתי משכיות, במיטב המקומות שבעולם והדשן ביותר, בחסדי ה' והבטחתנו לאבותינו..."⁴⁹

כהמשך לדברי הרמב"ם הללו, יש לומר שגם בדורנו, כאשר אנו משבחים ומהללים את הקב"ה, אשר בחסדיו הרבים שלא תמו זכינו והגענו אל דירת הקבע שלנו בארץ ישראל, צריכים אנו לזכור את המרור שאכלנו בגולה, את כל הגלויות שעברנו מעיר לעיר וממדינה למדינה, ללא שקט ומרגוע – ומתוך כך נודה לקב"ה ביותר רוממות, וענווה שלא "כוחנו ועוצם ידינו" עשה לנו החיל הזה, אלא הקב"ה מסובב הסיבות ועילת העילות הוא שהביאנו אל נחלת אבותינו. וכשם שהקב"ה עשה ניסים לאבותינו ולנו, כן יגאלנו גאולה שלמה בקרוב ונזכה להלל ולזמר בבית מקדשנו שיבנה במהרה בימינו.

הלכה א', ותשובה הידועה בשו"ת חתם סופר או"ח סימן קצ"א, שאפשר לקבוע חג מדרבנן אבל לא בגדר דאורייתא (שהוא ב"ב תוס'ף), ואכמ"ל.

⁴⁶ וכן פסקו רוב חכמי ורבני תימן בדור הזה, שיש לומר הלל ביום העצמאות – אולם יש שאמרו הלל בדילוג ויש שאמרו הלל שלם: ראה דברי הג"ר שלום יצחק הלוי בשו"ת דברי חכמים ס' נ"ז, והג"ר יוסף צוברי בפירושו על הסידור 'כנסת הגדולה' עמ' תקנ"ג. בספר 'אתחלתא היא' (ח"א עמ' רי"ב וח"ב עמ' רס"ב) הובא שגם הג"ר חיים כסאר היה אומר הלל.

⁴⁷ מורה נבוכים חלק ג' פרק ג'.

⁴⁸ ראה גם במורה הנבוכים ח"ג סימן ל"ט, בטעם הבאת ביכורים: "אבל מקרא ביכורים יש בו גם מידת הענווה... ויש בו ההכרה בחסדי ה' ונעמו... שיזכור ימי מצוקתו בזמן שירווח לו".

⁴⁹ עיי"ש עוד, וראה גם דברי הראי"ה קוק, מוסר אביך, פרק ב' פסקה ג', בחשיבות גודל הכרת הטוב לקב"ה.